

BiEPAG

Policy Brief

Zapadni Balkan u doba globalne pandemije

April 2020

Florian Bieber, Tena Prelec, Marika Đolai, Donika Emini, Jovana Marović, Srđan Majstorović, Vedran Džihić, Alida Vračić, uz priloge Nikosa Tzifakisa, Nataše Vunsch i prijatelji BiEPAG-a Vill Bartlett za zdravstvenu zaštitu i socijalno osiguranje i Richard Grieveson i Mario Holzner (WIIW) za ekonomske implikacije

O BiEPAG-u

Savetodavna grupa za javnu politiku Balkan u Evropi (BiEPAG) je inicijativa saradnje Evropskog fonda za Balkan (EFB) i Centra za studije Jugoistočne Evrope Univerziteta u Gracu (CSEES), sa ciljem promovisanja evropskih integracija Zapadnog Balkana i konsolidacije demokratskih i otvorenih zemalja u regionu. BiEPAG čine renomirani istraživači politika sa Zapadnog Balkana i iz ostatka Evrope, prepoznati po svom poznavanju i razumevanju Zapadnog Balkana i procesa koji uobličavaju region. Trenutni članovi i članice BiEPAG-a su: Dimitar Bechev, Florian Bieber, Srđan Cvijić, Milica Delević, Srđan Majstorović, Natasha Wunsch, Marika Djolai, Vedran Džihić, Dejan Jović, Marko Kmezić, Jovana Marović, Milan Nič, Corina Stratulat, Nikolaos Tzifakis, Alida Vračić, Shpend Emini, Zoran Nechev, Tena Prelec, Donika Emini, Jelena Vasiljević, Gjergi Vurmo i Matteo Bonomi.

Zapadni Balkan u doba globalne pandemije

Mart 2020. godine mogao je biti dobar mesec za Zapadni Balkan. Nakon više od godinu i po dana odlaganja, države članice EU konačno su odobrile početak pristupnih pregovora s Albanijom i Severnom Makedonijom. Samo nekoliko dana nakon toga, Severna Makedonija pridružila se NATO-u, postavši njegova 30. članica. Tokom proteklih godina, nijedan mesec nije budio toliko nade kada je reč o potencijalu za reforme i evroatlantskim integracijama. Međutim, ova dostignuća koja su usledila nakon godina čekanja, naročito u slučaju Severne Makedonije, dospele su u drugi plan usled izbijanja globalne pandemije kovid-19.

Pandemija nije zaustavila sve procese koji približavaju Zapadni Balkan¹ Evropskoj uniji, a sama EU je odgovorila tako što je obezbedila dodatna sredstva za region u borbi protiv pandemije i njenih ekonomskih posledica.

Ipak, pandemija i odgovor država na nju imaju (i imajuće) snažan i dugotrajan uticaj na Zapadni Balkan. Granice su zatvorene, privrede urušene, vanredno stanje je uvedeno u svim zemljama, zvanično ili de fakto, građani su pod merama izolacije, izbori pomereni, a pandemija predstavlja smrtonosnu pretnju za ljude na Zapadnom Balkanu, kao i drugde širom sveta. Njene posledice ne mogu se u potpunosti predvideti, budući da je ljudska, politička, socijalna i ekonomska cena pandemije i dalje nepoznanica. Takođe, ne zna se ni koliko će vanredno stanje potrajati. Ipak, jasno je da ne treba očekivati brz povratak na stanje koje je prethodilo pandemiji.

Stoga postoji potreba za procenom i predviđanjem uticaja pandemije na Zapadni Balkan. Kao što je opisano u ovoj analizi, potencijalne posledice su katastrofalne. Državni resursi, a pogotovo zdravstveni sistemi, slabi su i nisu u stanju da se nose sa izbijanjem bolesti kovid-19 u onim razmerama kojima su uzdrmani zdravstveni sistemi Italije, Španije ili Francuske, a koji su i pre izbijanja pandemije bili bolje opremljeni. Demokratije su slabe, a institucije krhke i zato postoji rizik da neće biti u stanju da se brzo oporave nakon vanrednih mera preduzetih širom regiona. Društva će biti uzdrmana pandemijom; ne treba očekivati brz oporavak državnih politika, javnih institucija i privrede. Ne postoji jedan konkretni ishod pandemije i radnji preduzetih u vidu reakcije; ishod, zapravo, zavisi od koraka koje će

1 Samit EU-Zapadni Balkan planiran za maj 2020. godine pod okriljem hrvatskog predsedavanja Savetu Evropske unije morao je biti odložen za jun, a mogao bi biti sveden na format video-samita.

preduzeti vlade i drugi relevantni akteri, kao što je EU, u cilju izbegavanja najgoreg scenarija. Predviđanje budućnosti uvek predstavlja klizav teren za naučnike i analitičare jer je izglednije da će biti u krivu. To još više važi u slučajevima globalnog šoka, kakav predstavlja pandemija kovid-19 i mere koje su države preduzele. Ne znamo koliko će trajati trenutno stanje, niti kakve će biti posledice. Međutim, jasno je da ovaj momenat predstavlja ono što politikolozi nazivaju prelomnom tačkom, trenutak u kome su moguće velike promene i pomeranja, budući da je status kvo suštinski doveden u pitanje. Stoga, umesto da previđamo ishod, navešćemo ključne oblasti i sukobljene i konkurentne trendove koji su došli do izražaja tokom krize proteklih nedelja. Prelomna tačka je trenutak u kome se ubrzano mogu dogoditi velike promene. U tesnoj je vezi sa konceptom trasiranja putanje ka cilju: naime, kako se navodi, nakon što je određena putanja definisana, teže je odstupiti od pravca zadatog na početku.

Pandemija kovid-19 predstavlja krizu razmera koje bi, bez sumnje, mogle da promene tok istorije. U izvesnom smislu, ona je već imala ulogu akceleratora postojećih trendova, kao što su kriza demokratije i nacionalizam. S druge strane, ona je za samo nekoliko nedelja već promenila svet, uključujući Zapadni Balkan, u vidu ponovnog uspona nacionalne države i nagle deglobalizacije. U ovoj analizi, sagledaćemo 9 oblasti u kojima je najviše verovatno da pandemija i mere koje preduzimaju vlade imaju najveći uticaj : 1. Uloga države, 2. Demokratija i zarobljena država, 3. Geopolitičke promene, 4. Novi nacionalizmi, 5. Društvena otpornost, 6. Uticaj na životnu sredinu, 7. Migracije i zdravstvena zaštita, 8. Zdravstvena i socijalna zaštita i 9. Ekonomske posledice.² Pored prikaza posledica, svaki odeljak će predstaviti moguće scenarije, kao i intervencije koje bi društva Zapadnog Balkana mogle izvesti na put koji bi izbegao najgore posledice i iskoristio neke pozitivne pomake.

2 Glavni autori: Florian Bieber, Tena Prelec, Uvod, Marika Djolai, Uloga države; Donika Emini i Jovana Marović, Demokratija i zarobljena država; Srdjan Majstorović, Geopolitičke promene; Vedran Džihčić, Novi nacionalizmi, Tena Prelec, Marika Djolai, Društvena otpornost, Uticaj na životnu sredinu; Alida Vračić, Migracije i zdravstvena zaštita; Will Bartlett, Zdravstvena i socijalna zaštita, i Richard Grieson i Mario Holzner (WIIW), Ekonomske posledice.

Uloga države

Život u doba krize izazvane pandemijom kovid-19 predstavlja izazov za sve. Na emotivnom nivou, reakcije ljudi kreću se od panike i straha do neverice i besa usmerenog protiv vlasti i države, pri čemu se prema ovom drugom otkriva i duboko ukorenjeno nepoverenje. Istovremeno, izraženo je očekivanje zaštite i ohrabrenja. Mnogi ljudi su ovih dana zaglavljani u zemljama čiji nisu državljani, svojom voljom ili spletom okolnosti. Ključni preduslov pozitivnog odnosa između građana, stanovnika i države je poverenje. U vreme globalne pandemije, ono se temelji na trima glavnim odrednicama: tačnom informisanju, neposrednoj zaštiti (javno zdravstvo i usluge) i odbrani od negativnih ekonomskih posledica zarad dugoročnije stabilnosti.

S tim u vezi, tokom proteklih nekoliko meseci izdvojila su se dva suštinska pitanja: šta je država spremna da učini, u pogledu volje i istinske posvećenosti vlade u borbi protiv posledica krize izazvane virusom SARS-CoV-2, i koja su njena stvarna ograničenja? Kriza je državu i vladu gurnula u prvi plan borbe i u mnogim zemljama je odgovornost za vanredne mere podeljena između nacionalnih, regionalnih i lokalnih vlada. Drugim rečima, kriza je vratila vladu na velika vrata.³ A uz takvu ulogu na prvim linijama dolazi i evaluacija. Ona se zasniva na merenju tačnosti informacija o krizi i uspehu država da mobilišu resurse i razviju odgovarajuće pristupe u cilju zaštite građana, u šta spada i nesmetan kontinuitet pružanja usluga. U ovom periodu, najvažniji je uspeh države da direktno utiče i ograniči ponašanje građana, uključujući mere socijalnog distanciranja i ubeđivanje ljudi da ostanu u svojim kućama.

Način na koji su države Zapadnog Balkana odgovorile na krizu koju je izazvao kovid-19 više je nego upitan. U Srbiji, naoružani pripadnici vojske patroliraju ulicama radi sprovođenja policijskog časa koji je vlada nametnula. Slični primeri dugog policijskog časa koji ima veliki uticaja na građane, a naročito na starije osobe, nametnuti su u svim zemljama regiona. Država je prvenstveno usredsređena na sprovođenje fizičkog distanciranja pomoću restriktivnih mera i represije, uključujući i oštre kazne, umesto na obrazovanje i komunikaciju. Takav pristup pokazuje da je odnos između države i društva širom regiona obeležen međusobnim nepoverenjem.

3 Ivan Krastev, "Seven early lessons from the COVID19," ECFR, 18 March 2020. https://www.ecfr.eu/article/commentary_seven_early_lessons_from_the_COVID19

Međutim, ove drakonske mere ne mogu prikriti slabosti sistema zdravstvene zaštite – on, usled nedostatka volje i investicija, nije usklađen s modernim standardima, a veliku štetu trpi i usled masovnog iseljavanja obučenog i višeg medicinskog osoblja u inostranstvo u potrazi za boljim uslovima za rad i višim zaradama. Sistemsko zanemarivanje zdravstvenog sistema,⁴ prisutno u svim zemljama Zapadnog Balkana, kao i u njegovom komšiluku, sada postaje očigledno u svetlu krize i dovodi do nemogućnosti zaštite građana. Zanemarivanje zdravstvenog sistema je i dovelo do uvođenja strogih mera, s obzirom na to da bolnice nemaju dovoljno resursa kako bi se nosile sa najtežim slučajevima, što je uvećalo urgentnost mera za sprečavanje daljeg širenja virusa.

Što se tiče tačne i pouzdane informisanosti, mediji imaju ključnu ulogu. U sadašnjim uslovima policijskog časa i izolacije, ljudi više vremena posvećuju informisanju o krizi izazvanoj virusom SARS-CoV-2 i drugim sadržajima, i to naročito putem društvenih medija. Medijski sektor u regionu je već oslabljen usled konstantnog pritiska autokratskih vlada i opadanja kvaliteta demokratije. Države su preplavljene teorijama zavere i lažnim vestima na tradicionalnim i društvenim medijima, koje pospešuju strah, glasine i predrasude. Mediji u Srbiji pod kontrolom vlasti, poput listova *Kurir* i *Informer*, seju paniku i dolivaju ulje na vatru. Širenje panike i lažnih vesti je u tolikoj meri bilo prisutno u Bosni i Hercegovini da je predstavnik OEBS za slobodu medija bio prinuđen da izrazi svoju zabrinutost u zvaničnoj izjavi.⁵

Nedostatak pouzdanih i tačnih informacija, u sadejstvu s neodgovornim izjavama zvaničnika vlade, dovodi do kolektivnog stresa i uništava poverenje u državu. Na primer, Branimir Nestorović, lekar i član kriznog štaba za borbu protiv pandemije, krajem februara je pozvao žene da „idu u šoping u Italiju, jer su tamo sad najveći popusti“, nazivajući virus „smešnim“ u toku konferencije za medije u prisustvu predsednika Srbije.⁶ Nekolicina medijskih kuća širom regiona širilo je tvrdnje o tome da je stanovništvo genetski imuno ili su promovisani lažni lekovi. S druge strane, vlade su zloupotrebile

4 Economist Intelligence Unit, Modernising Health Care Systems in the Balkans. Uneven Progress, 2016, https://eiu.perspectives.economist.com/sites/default/files/Modernisinghealthsystemsinthebalkans_0.pdf

5 “OSCE Concerned About Measures Against ‘Fake News’ In Bosnia,” RFE/RL, 24.3.2020, <https://www.rferl.org/a/osce-concerned-about-measures-against-fake-news-in-bosnia/30507012.html>

6 “Doktor Nestorović se obratio JAVNOSTI i otkrio je NAJVAŽNIJE stvari o KORONA VIRUSU: ‘Žene, požurite u Italiju u šoping sad su tamo najveći popusti’”, Novosti, 26.2.2020.

vanredna ovlašćenja kako bi otežale rad nezavisnih medija, kao što je pokazalo hapšenje novinarkе Ane Lalić 1. aprila zbog kritičkog teksta o stepenu spremnosti zdravstvenog sistema Vojvodine. Iako je ona ubrzo puštena iz pritvora, a uredba na osnovu koje je hapšenje izvršeno ukinuta, ovaj slučaj je naglasio opasnosti reakcija države na stvarne i navodno „lažne vesti.“

Obmanjujuće izveštavanje, uključujući ono od strane medija bliskih vlastima, kao i netačne izjave samih vlada, doveli su do erozije društvenog poverenja, uključujući i poverenje građana u državu. Kao posledica toga, pojedini građani nisu ozbiljno doživljavali preporučene mere policijskog časa i karantina. Sve tri dimenzije poverenja između građana i države na Zapadnom Balkanu su slabe, a kriza je otkrila pun obim dugoročnih, sistematskih neuspeha glavnih institucija države. Kao posledica toga, države su neuspešne po pitanju zaštite svojih građana od bolesti kovid-19. Malo je verovatno da spoljni akteri, uključujući EU, mogu da nauče vlade Zapadnog Balkana da se istinski brinu o svojim građanima, ali mogu uložiti napor da podrže stubove poverenja, medije, javne zdravstvene usluge i privredu, u cilju jačanja država u vreme krize, a da to ne dovede do izravno autoritarnih poredaka.

Ključne intervencije:

- Restriktivne vladine mere borbe protiv širenja bolesti kovid-19 izazvane su niskim kapacitetima zdravstvenog sistema, kao i malim stepenom poverenja koji karakteriše odnos između građana i države. Samo responzivnija država može postići suočavanje sa niskim stepenom poverenja.
- Borba protiv lažnih vesti može se voditi pomoću otvorene i jasne komunikacije državnih institucija, uz vođstvo stručnjaka. Represivne mere ne predstavljaju rizik po lažne medije, već upravo one nezavisne i kritički nastrojene. Sekuritizacija i mere ograničenja bi trebalo da budu korišćeni pažljivo i u kombinaciji s obrazovanjem i komunikacijom, a ne umesto njih.

Demokratija i zarobljena država

U roku od mesec dana, okolnosti nastale tokom pandemije kovid-19 dodatno su doprinele opštem trendu erozije demokratije koja poništava dve decenije reformi na Zapadnom Balkanu. Poluautoritarni režimi na Balkanu iskoristili su vanrednu situaciju za sticanje gotovo neograničene moći. Vanredno stanje stvorilo je čvrste osnove za dalje jačanje njihovih režima, koji su tradicionalno već prepoznati zbog svoje notorne zloupotrebe svake prilike za zarobljavanje demokratskih institucija. Balkanski moćnici učvršćuju svoju vlast i takva situacija bi mogla da traje neodređeno.

Vanredne mere koje su vlade preuzele protiv pandemije kovid-19 moraju biti privremene, vremenski ograničene i u skladu sa principima demokratije i vladavine prava. S obzirom na to da se građani Zapadnog Balkana čak i u normalnim okolnostima ne mogu osloniti na vladavinu prava, političke elite su iskoristile pandemiju kako bi dalje podrivali demokratske standarde. Restrikcije i kršenja ljudskih prava, u suprotnosti sa Ustavom i zakonima, izmene zakona po ubrzanom postupku, odlaganje izbora i izmene izbornih pravila, uvođenje drakonskih mera i hapšenja i pritvaranja zbog objava na društvenim mrežama – to su samo neki od nedavnih postupaka vlasti sa ciljem zastrašivanja građana i medija na Zapadnom Balkanu. Pored toga, političke partije na vlasti koriste pandemiju za testiranje granica svoje moći ili, preciznije rečeno, za njeno dalje širenje.

U cilju borbe protiv pandemije kovid-19, Srbija i Severna Makedonija su uvele vanredno stanje, dok ostale države nisu preduzele taj korak, ali primenjuju mere koje su podjednako radikalne. Vanredno stanje u Srbiji objavio je predsednik Vučić, na taj način koncentrišući moć u rukama predsednika koga prati kabinet u potpunosti potčinjenih saradnika. Izbori zakazani za 26. april su odloženi – iako će to imati ograničene posledice budući da je opozicija odlučila da ih bojkotuje. Izbori u Severnoj Makedoniji planirani za 12. april takođe su odloženi ali je, za razliku od Srbije, vanredno stanje proglašeno nakon postizanja širokog konsenzusa svih relevantnih političkih partija.

Kosovo je najbolji primer načina na koji pandemija može stvoriti savršene uslove za obaranje novouspostavljene vlade. Uprkos činjenici da sukob između premijera Kurtija i predsednika Tačija traje već neko vreme, debata o vanrednom stanju koje bi moglo osnažiti oslabljenu figuru predsednika, izazvala je političku krizu. Kosovo predstavlja prvi slučaj izglasavanje

nepoverenja i obaranja vlade u toku pandemije kovid-19. Ukoliko tehnička vlada bude marginalizovana od strane predsednika – koji će u potpunosti iskoristiti situaciju proglašenja vanrednog stanja – postoji mogućnost da predsednici Kosova i Srbije potpišu sporazum uz posredstvo administracije SAD, ali bez šireg demokratskog legitimiteta i uključujući razmenu teritorija, što bi imalo visok destabilizacioni potencijal za region. Brojni su primeri autokratskih i nelegalnih praksi. Nacionalno koordinaciono telo za zarazne bolesti Vlade Crne Gore objavilo je na vladinom veb sajtu identitete osoba kojima je naređena obavezna dvonedeljna samoizolacija, samo nekoliko dana nakon što se počelo sa primenom restriktivnih mera. Pored kršenja Ustava i Zakona o zaštiti ličnih podataka⁷, vlada je time omogućila dalju upotrebu i zloupotrebu ličnih podataka, kao na primeru aplikacije koja vam, u zavisnosti od lokacije, omogućava da identifikujete osobe u samoizolaciji u svojoj blizini: *crnagorakorona.com*. Vlada je nastavila i sa primenom nekih uspostavljenih praksi, poput stimulisanja javne debate o važnim pitanjima. Konkretno, Ministarstvo javne uprave objavilo je poziv na javne konsultacije o Zakonu o slobodnom pristupu informacijama, koji sadrži izuzetno kontroverzne odredbe, u jeku krize izazvane virusom.

Postoji globalna bojazan da vanredne mere preduzete u vreme krize predstavljaju ili nameran pokušaj podrivanja demokratskih institucija, kao što smo videli u slučaju nedavnog zakona o vanrednom stanju u Mađarskoj, ili pak nenameran rizik ograničavanja građanskih sloboda. Radikalne mere, uključujući znatne restrikcije na polju demokratije, državne intervencije i druge politike koje su se činile nezamislivim pre samo nekoliko nedelja, sada su opravdane u okviru borbe protiv pandemije. Uprkos tome što borba protiv bolesti kovid-19 zahteva radikalne mere, poput fizičkog distanciranja, kao i državne mere koje će osigurati njihovo poštovanje, one ne podrazumevaju žrtvovanje demokratskih mehanizama kontrole.

Međutim, iako poželjna u teoriji, ova ravnoteža je teško ostvariva u praksi. U cilju borbe protiv vanredne krize, građani možda jesu voljni da se odreknu svojih sloboda, ali samo privremeno: problem je, međutim, to što se privremeno često pretvori u permanentno. Primer koji tome govori u prilog je činjenica da 2020. godine, gotovo dve decenije nakon terorističkih napada

7 "Government to stop publishing personal data of citizens in isolation", Human Rights Action, 23.3.2020, <https://www.hraction.org/2020/03/23/government-to-stop-publishing-personal-data-of-citizens-in-isolation/?lang=en>

11. septembra, vlada SAD i dalje koristi sredstva za nadzor koja su razvijena neposredno nakon što su oni usledili.⁸

Koncentracija moći kod izvršne vlasti širom regiona može biti privremena, ali dugoročniji efekti su izgledni. Kao prvo, budući da se kraj pandemije ne nazire, vanredna ovlašćenja mogla bi biti znatno produžena. Ako to, međutim, i ne bude slučaj, postoji rizik da će sadašnja vlast u nekolicini zemalja regiona iskoristiti krizu za konsolidovanje svoje moći i marginalizovanje već slabe opozicije. Konačno, tehnike kontrole građana koje su uvedene i testirane tokom vanrednog stanja, mogle bi se ili zadržati ili pak lako ponovo uvesti u budućnosti.

Ključne intervencije:

- Pandemija ne može biti izgovor za neograničenu suspenziju demokratije. Evropska komisija (DG NEAR) trebalo bi da objavi smernice u saradnji sa Savetom Evrope, o sledećim pitanjima: a) koje restrikcije demokratije i ljudskih prava su prihvatljive i b) kako njima treba upravljati i koliko bi trebalo da traju. Evropska komisija trebalo bi da aktivno nadgleda preduzete mere i identifikuje problematične restrikcije i o tome obavesti vlade i javnost. Kako bi se obezbedio kontinuirani nadzor stanja demokratije, treba obezbediti dodatne resurse za aktere civilnog društva. U situaciji u kojoj su zatvorene granice, ovi domaći izvori će biti od suštinskog značaja za postizanje kontinuirane kontrole postupaka vlade i zloupotreba vanrednih ovlašćenja.
- EU bi trebalo da uključi Zapadni Balkan u svoje nastojanje da koordinira postepeno ukidanje karantinskih mera. Naročita pažnja moraće biti posvećena brzom i potpunom ukidanju svih neopravdano širokih izvršnih ovlašćenja, restrikciji građanskih prava i svakoj vrsti sistematskog prikupljanja ličnih podataka, nakon završetka neposredne krize.

8 Verseck, "COVID19: Rule of Law under Attack in Southeast Europe," Deutsche Welle, 24.3.2020, <https://www.dw.com/en/coronavirus-rule-of-law-under-attack-in-southeast-europe/a-52905150>

Geopolitičke promene

Pandemija kovid-19 predstavlja izazov za trenutni globalni poredak i uspostavlja novu geopolitičku realnost u Evropi. To se odnosi i na region Zapadnog Balkana, koji je okružen zemljama Evropske unije. Zemlje regiona će pretrpeti velike ekonomske gubitke i teške društvene posledice. Budući da se oslanjaju na tržište EU kada je reč o izvozu svojih proizvoda, očekivana recesija u EU će uticati i na ekonomsko i socijalno blagostanje zemalja u regionu. U kombinaciji sa postojećim nedostacima krhkih političkih sistema, nedovoljnom vladavinom prava, autoritarnim tendencijama, upitnom slobodom izražavanja i medija, i nerešenim bilateralnim sporovima, već pomenute post-pandemijske ekonomske i društvene posledice mogle bi izazvati ozbiljne geopolitičke promene u regionu.

Zvaničnici EU Zapadni Balkan redovno opisuju kao ključni region za stabilnost u Evropi i izražavaju zabrinutost zbog mogućnosti da drugi međunarodni akteri popune vakuum u dvorištu Evropske unije. Usled svog geografskog položaja, bliskih ekonomskih veza sa EU, energetske zavisnosti od spoljnih izvora, nerešenih bilateralnih pitanja, slabih demokratskih institucija i dugog i neizvesnog procesa pridruživanja EU, Zapadni Balkan privlači pažnju mnogih stranih aktera, i to iz različitih razloga.

Kina je kontinuirano pojačala svoje ekonomsko prisustvo na ZB, a naročito je usredsređena na Srbiju. Dobro su poznate investicije Kine, naizgled bez skrivenih namera (i potencijalnog rentijerstva). Bilateralni investicioni sporazumi često odstupaju od zahteva EU po pitanju državne pomoći, konkurencije i nabavki, pa tako igraju značajnu ulogu, potencijalno važnu za održavanje vladajućih elita na vlasti. Podrška Kine je na Zapadnom Balkanu, a pogotovo u Srbiji, instrumentalizovana u cilju kritike na račun reakcije EU, ali i pravdanja domaćih mera koje se zasnivaju na autoritarnom kineskom modelu.⁹

Uticaj dinamične kineske diplomatije zasnovane na pružanju pomoći na vrhuncu krize neće neophodno dovesti do jačanja njenog uticaja u Evropi i na Zapadnom Balkanu. I pored toga što je srpski predsednik Vučić evropsku solidarnost proglasio „bajkom“, a izričito izrazio svoju zahvalnost Kini na

9 Shaun Walker, „Coronavirus diplomacy: how Russia, China and EU vie to win over Serbia,” The Guardian, 13 April 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/13/coronavirus-diplomacy-how-russia-china-and-eu-vie-to-win-over-serbia>

njenoj pomoći, ovako bliska povezanost s Kinom mogla bi ostati izuzetak. Nekoliko evropskih zemalja koje su primile medicinsku pomoć iz Kine ukazale su na nizak kvalitet i ograničenu korist opreme. Štaviše, agresivna kampanja dezinformisanja koja je neke pošiljke prikazala kao humanitarne, dok se zapravo radilo o komercijalnim, takođe je umanjila kredibilitet kineskih tvrdnji. Konačno, EU je kroz prizmu pandemije postala svesna geopolitičkog izazova koji Kina predstavlja. To bi moglo izazvati snažniju post-pandemijsku reakciju.

Budući da je ekonomska cena pandemije koju će pretrpeti Kina i EU još uvek nepoznanica, postoji i mogućnost da Kina smanji svoje prisustvo na Zapadnom Balkanu, kao i inicijativu „Pojas i put“ na koju se oslanja veći deo njenog angažmana u regionu. Kina je prepoznala i prihvatila perspektivu članstva zemalja ZB u EU. Kada se u stranu sklone emocije i javne objave privrženosti, realnost je takva da dugoročni interesi Kine ostaju usmereni na tržište EU, a ne na mala nacionalna tržišta Zapadnog Balkana. Stoga bi geopolitički diskurs Zapadnog Balkana trebalo posmatrati unutar konteksta budućih odnosa između EU i Kine.

Tokom razgovora o 5G planovima, projektima infrastrukturne povezanosti, klimatskim promenama, javnom zdravstvu, zaštiti životne sredine i spoljnoj politici prema Kini, EU mora da obezbedi sopstvenu autonomiju kako bi sledila svoje spoljnopolitičke interese i unapredila otpornost u sopstvenom dvorištu. To će zahtevati i bližu saradnju između EU i zemalja Zapadnog Balkana u tim oblastima. Koristeći nedavno izmenjenu metodologiju proširenja, EU bi trebalo da pronađe način postepenog uključivanja zemalja ZB u svoje strateško planiranje, usput razvijajući sopstvene kapacitete za otpornost. To je lakše reći nego učiniti, ali krize su uvek pružale svežu perspektivu za suočavanje sa zajedničkim izazovima.

U ovom trenutku je možda još uvek rano za predviđanja o pravcu koji će zauzeti EU. Ne treba isključiti mogućnost da će kineski model postati privlačniji ukoliko post-pandemijski period dovede do prevlasti populista u većini država članica EU. U tom slučaju, zemlje Zapadnog Balkana mogle bi se naći u teškoj situaciji, suočene s nedostatkom podrške za integraciju u Uniju, i nastaviti svoj pad u autoritarni poredak zasnovan na populizmu. Cena tako autarkične perspektive mogla bi biti visoka, kako za EU, tako i za zemlje Zapadnog Balkana.

Države članice bi trebalo da prepoznaju krizu kao priliku za postizanje konsenzusa o novoj viziji koja bi morala da prihvati osnovne principe slobode, demokratije, ljudskih prava i solidarnosti kao svoje glavne smernice. Okupljanje i deljenje resursa, saradnja i koordinacija između država članica EU će morati da prevagne nad potencijalnim zahtevima za renacionalizacijom, podelama i izolacijom. EU svoje politike mora da zasniva na realističnim osnovama i prilagodi ih post-pandemskoj stvarnosti međunarodnih odnosa. Možda će otkriti zajedničke interese i sarađivati sa Kinom u oblastima kao što su slobodna trgovina i klimatske promene, a zadržati strog i kritički pristup temama poput elektronskog nadzora i ljudskih i manjinskih prava. Samo ukoliko je posvećena univerzalnim vrednostima i spremna da svoje članice poziva na odgovornost, EU će biti u stanju da održi konkurenciju sa drugim globalnim modelima i od kandidata za članstvo zahteva da se tih zajedničkih vrednosti pridržavaju.

Ključne intervencije:

- Kao prvo, šest zemalja Zapadnog Balkana trebalo bi da bude izuzeto iz nedavnih pravila EU o medicinskoj opremi. Takav gest će naglasiti da region nije isključen od strane EU, a pokušaje nekih od regionalnih vođa da podrže napuštanje puta koji vodi prema EU u korist alternativnih međunarodnih partnera će raskrinkati kao jeftine marketinške trikove.
- EU bi trebalo da nastavi proces integracije zemalja ZB na način koji je predložen izmenjenom metodologijom za proširenje i to tako što će u najkraćem roku otpočeti pristupne pregovore s Albanijom i Severnom Makedonijom. Formalno odobrenje otvaranja pregovora uprkos aktuelnoj krizi koju je izazvao kovid-19 poslalo je ispravan signal, a naredni koraci bi trebalo da idu u istom pravcu.
- EU bi takođe trebalo da uključi zemlje ZB u svoje planove oporavka nakon pandemije, i to predlaganjem dodatnih fondova za ublažavanje ekonomskih i društvenih posledica pandemije kovida-19 u zemljama ZB. Fond solidarnosti Evropske unije trebalo bi da bude dostupan svim zemljama Zapadnog Balkana, bez obzira na njihov status u procesu pridruživanja.

- Svi naredni planovi EU za poboljšanje koordinacije u vanrednim situacijama izazvanim pandemijom trebalo bi da uključe i organe javnog zdravlja iz zemalja ZB. Sve gorenavedeno će poslužiti i jačanju kredibiliteta EU integracija u zemljama ZB, većem odjeku podrške EU u javnosti i boljoj informisanosti građana o njoj, kao i dovesti do toga da vlade budu odgovornije u odnosu na svoju pro-EU retoriku, koja se često kosi sa njihovim populističkim postupcima.
- EU bi takođe trebalo da nastavi da zahteva veću transparentnost u bilateralnim sporazumima između zemalja ZB i kineskih kompanija, kao i primenu pravila EU koja regulišu nabavke i državnu pomoć koje su zemlje ZB dužne da postepeno uvedu u skladu sa potpisanim Sporazumima o stabilizaciji i pridruživanju. Štaviše, trebalo bi da unapredi i razmenu informacija sa zemljama ZB o nabavkama i upotrebi visokotehnološke kineske opreme koja bi mogla biti korišćena zarad kontrole građana ili ugrožavanja njihovih sloboda i prava ili u cilju podrivanja sajber bezbednosti EU (npr. 5G, nadzor, dronovi).

Novi nacionalizmi

Definicija normalnosti predmet je radikalnih preispitivanja u vreme pandemije kovida-19. Ispunio se san svakog nacionaliste o zatvorenim granicama i nacionalnim državama za „čiste” pripadnike etnički definisanih zajednica. Od sredine marta, sve evropske granice su u velikoj meri zatvorene za ljude, što je slučaj i sa većinom granica na Zapadnom Balkanu.

Na globalnom nivou, mnogi upozoravaju da će širenje korona virusa dovesti do rasta nacionalizma.¹⁰ Emanuel Makron je na početku krize najavio da bi države EU trebalo da drže granice otvorenim gde god je to moguće i da ne bi trebalo da se prepuste „korona virus-nacionalizmu”. Samo nekoliko dana nakon ove izjave usledilo je zatvaranje francuskih granica. I dok je teško predvideti dugoročne posledice, čini se da će pandemija virusa kovid-19 doprineti reafirmisanju uloge nacionalne države unutar i izvan Evropske unije. Zatvorene su brojne granice između zemalja EU i Zapadnog Balkana.

10 Gideon Rachman, “Nationalism is a side effect of the coronavirus,” Financial Times, 23.3.2020, <https://www.ft.com/content/644fd920-6cea-11ea-9bca-bf503995cd6f>, Yuval Noah Harari, „The world after coronavirus,” Financial Times, 20.3.2020, <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>.

Ivan Krastev predviđa da ćemo biti svedoci jačanja nacionalizma u EU, iako ne i onog sa etničkim predznakom.¹¹ Iako bi to mogao biti slučaj u EU, stvari bi se mogle drugačije razvijati na Balkanu koji ima duboko ukorenjenu istoriju etničkog nacionalizma i nacionalističke polarizacije. Nacionalizam se na Balkan nije vratio, budući da nikad nije ni nestao sa scene, počev od devedesetih godina prošlog veka.

Isključivi nacionalizam je i pre krize predstavljao ključnu legitimizacijsku ideologiju, a nakon njenog završetka za očekivati je da će se vratiti na agendu vladajućih elita. Kriza bi se kratkoročno mogla manifestovati ublažavanjem upotrebe nacionalizma, budući da su i političke elite i stanovništvo fokusirani na borbu protiv virusa za koji se ne mogu okriviti pripadnici „druge“ etničke grupe. Iako smo bili svedoci pokušaja populista i autokrata da za širenje virusa okrive pripadnike manjina, migrante ili čak opoziciju (npr. u Mađarskoj), kao i sklonosti delova stanovništva teorijama zavere, na Balkanu se nismo susreli sa trendom okrivljavanja pripadnika „drugih“ etničkih grupa za pojavu virusa. U nekim slučajevima, kriza izazvana kovid-19, kao simbol virusa koji očigledno nije vezan za određenu naciju ili etničku grupu, imala je i paradoksalne efekte na političku dinamiku u većini delova Balkana koji su skloni nacionalizmu. Na primer, u Bosni i Hercegovini, na samom početku krize Milorad Dodik i Dragan Čović činili su se odlučnim da nastave svoju politiku blokiranja državnih institucija, ciljajući na dalju eskalaciju, barem u slučaju Dodika. Kada je počelo zaoštavanje krize i Republika Srpska se našla u izuzetno teškoj situaciji, on je barem pauzirao svoje kontinuirane napade usmerene protiv državnog nivoa i najavio da se „političari moraju ujediniti oko jedinstvenog cilja spašavanja života“. Početkom aprila, Izetbegović, Čović i Dodik postigli su kompromis radi dobijanja brze pomoći MMF u vreme pandemije.

Međutim, na duže staze, nakon što se umanjí legitimitet snažnih mera vlade koji proističe iz krize, neminovno ćemo svedočiti pojačanim antagonizmima i povratku na stare izvore legitimiteta. Silazna putanja demokratskog razvoja (uz izuzetak Severne Makedonije) na Balkanu u tesnoj je vezi s novim usponom populističkog (etno)nacionalizma. Iako nacionalistička polarizacija koja se odnosi na konflikte iz prošlosti nikad nije napustila region, mogli bismo reći da je u proteklím godinama, nakon tzv. „izbegličke krize“ 2015. godine, došlo do prilično dramatičnog uspona nacionalističke polarizacije

11 Ivan Krastev, "Seven early lessons from the coronavirus, Views from the Council," ECFR, 18.3.2020, https://www.ecfr.eu/article/commentary_seven_early_lessons_from_the_coronavirus.

(uključujući i nastavak etno-nacionalističkih politika u Bosni i Hercegovini, tenzije između Srbije i Kosova, ali i one nedavne između Srbije i Crne Gore). Čini se da je porast nacionalizma čak i pre pojave ovog virusa ojačao strah kao važan element kolektivne psihologije. Kod svake vrste isključivog nacionalizma, strah predstavlja važan mobilizujući element. Strah od haosa i verovanje da se samo snažno vođstvo može nositi sa situacijom i osigurati stabilnost, postali su važan element kolektivne psihologije na Balkanu u vreme pandemije kovid-19. Vladajuće elite proizvele su novi moralizovani zdrav razum, na osnovu kog samo vanredno stanje garantuje red i zakon. Moralno osetljiv zadatak „preduzimanja svih mera radi borbe protiv korone” pruža im veoma funkcionalno i moćno sredstvo za legitimizaciju vladavine neopterećene posebnim normama i vladavinom prava. Korona virus mogao bi ojačati upadljivo bliski odnos između autoritarnosti i nacionalističkog populizma u regionu i šire, na osnovu dihotomnog i moralističkog poimanja sveta (‘dobri’ protiv ‘zlih’ ljudi) i tendencije da se veštački izazvani strahovi politički iskoriste.

Upečatljiv primer obnovljenih političkih podela zasnovanih na etničkoj pripadnosti i nacionalizmu stiže iz Bosne, gde su na samom početku krize političari HDZ-a u Kantonu 10 Federacije odlučili da spreče ulazak svih građana Bosne i Hercegovine u kanton kako se ne bi širila infekcija virusom SARS-CoV-2. Nakon oštre javne reakcije i kritika, ova odluka je povučena.

Scena iz prve faze krize izazvane kovid-19 u kojoj su učestvovali Crna Gora i Srbija takođe je pokazala da će stari obrasci nacionalističke retorike i tinjajućih bilateralnih tenzija verovatno opstati i nakon pandemije. Tenzije i oštra retorika između dve susedne države pojačali su se početkom ove godine, nakon što je Vlada Crne Gore donela novi zakon o verskim slobodama. Izbijanje pandemije na trenutak je zaustavilo tenzije, koje su ponovo narasle kad je Crna Gora krajem marta optužila Srbiju da je zaplenila tri respiratora namenjenih Crnoj Gori. Izgledan je povratak tenzija nakon završetka pandemije.

Konačno, ranjive grupe su pogođene diskriminacijom u uslovima pandemije, od Azijskih Amerikanaca u Sjedinjenim Državama, do migranata u Mađarskoj. Romi su naročito ranjivi, budući da često nemaju ravnopravan pristup zdravstvenoj zaštiti i stanovanju, što ih izlaže većem riziku, pa je verovatnije da će se suočiti sa represivnim državnim merama i diskriminacijom od strane većinskog stanovništva.

U situaciji u kojoj su granice zatvorene, opasnost autoritarne vladavine i isključivog nacionalizma mogla bi biti uvećana na Zapadnom Balkanu nakon pandemije, bilo da su ove pojave usmerene protiv drugih država ili interno, protiv nacionalnih manjina.

Ključne intervencije:

- Regionalna saradnja, uključujući aktivnosti Saveta za regionalnu saradnju (RCC), trebalo bi da dobije koordinacionu ulogu u merama koje se sprovode širom regiona i da drži komunikacione kanale otvorenim. Zajedničke najbolje prakse i koordinisane mere mogu doprineti sprečavanju rasta konkurencije.
- Preporuke visokog komesara OEBS-a za nacionalne manjine u vezi s kratkoročnim reakcijama na kovid-19 trebalo bi da budu primenjene kada je reč o manjinama, kako bi se sprečilo njihovo ugrožavanje. Na taj način se može sprečiti eskalacija diskriminacije, kao i tenzije između većinskog i manjinskog stanovništva usled vladinih mera.
- Posebne mere za zaštitu određenih manjina, pogotovo Roma, moraju se preduzeti, budući da je ova grupa više pogođena pandemijom, nedostatkom pristupa zdravstvenoj zaštiti, diskriminacijom i negativnim stereotipima.

Društvena otpornost

U mnogim aspektima, kriza izazvana virusom SARS-CoV-2 uvećala je stepen solidarnosti širom regiona. Za razliku od prethodnih katastrofa izazvanih ljudskim delovanjem, ljudi na Zapadnom Balkanu su pogođeni pretnjom koja ugrožava sve, a nisu je izazvali „drugi“. To zajedničko ljudsko iskustvo moglo bi se pretvoriti u važan izvor solidarnosti.

Kao i svuda širom sveta, brojni pojedinci su upotreбили kreativnost kako bi prevazišli granice sopstvenog prebivališta (barem oni koji ga imaju). Solidarne akcije javile su se u mnogim oblicima: od ljudi koji se bave novim tehnologijama i neumorno koriste svoje 3D štampače za proizvodnju

zaštitnih maski i vizira,¹² preko stručnjaka za mentalno zdravlje koji putem Fejsbuka pružaju besplatnu pomoć¹³, do umetnika i muzičara koji svoj rad približavaju starijim građanima koji ne mogu da napuste svoje domove.¹⁴

Na Balkanu, čini se da su ljudi brzo razumeli da zaštita tokom pandemije kovid-19 podrazumeva držanje distance. Pretnja novih, opasnijih vremena možda je doprinela brzom adaptaciji vanrednim okolnostima koje su nastupile gotovo u čitavom regionu. Ali, pored primera ispoljavanja ljudske solidarnosti, postoje i naznake da bi kriza mogla poslužiti kao katalizator građanskog aktivizma na višem nivou.

„Aplauz u 8”¹⁵ koji odražava slične gestove širom Evrope i izvorno je posvećen zdravstvenim radnicima i organizovan putem grupa na društvenim mrežama, ubrzo se razvio u svakodnevni skup prkosa i zajedništva nasuprot teškoćama. Nakon što je u nedelju, 22. marta, snažan zemljotres pogodio hrvatsku prestonicu Zagreb, organizatori su brzo reagovali i adaptirali događaj planiran za taj dan. Posvećivanjem dugog aplauza uznemirenim stanovnicima Zagreba, stanovnici Beograda i Sarajeva su premostili etničke podele bez napuštanja svojih domova, šaljući poruku pomirenja mnogo snažniju od onih koje je većina političara poslala tokom protekle tri decenije.

Štaviše, nedvosmisleno autoritaran tip ponašanja vidljiv među mnogim vladama širom regiona, probudio je građansku svest i doveo do padanja maski i raskrinkavanja prazne retorike.

Ostaje da se vidi hoće li ovaj trenutak solidarnosti i političkog buđenja nadživeti krizu ili će ostati „prolazno ostrvo u poplavi vremena”¹⁶. Tokom poplava koje su 2014. godine snažno pogodile Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Srbiju, međunarodna solidarnost bila je vidljiva, ali se brzo rasula pošto su političke elite sputale građanski angažman, a sam građanski angažman nije uspeo da se transformiše u veće društvene pokrete koji zahtevaju promene.

12 Stojkovski, “Balkan Tech Enthusiasts Deploy 3D Printers against COVID-19.” Balkan Insight, 1.4.2020, <https://balkaninsight.com/2020/04/01/balkan-tech-enthusiasts-deploy-3d-printers-against-covid-19/>

13 “TU SMO Balkan” <https://www.facebook.com/groups/tusmobalkan/>

14 Serbian National Theatre, “Српско Народно Позориште - Serbian National Theatre” <https://www.facebook.com/srpskonarodnopozeriste1861/videos/1350499425150120/>

15 “Aplauz u 8” <https://www.facebook.com/groups/630424531110543/>

16 Andrić, Ivo, “The Bridge on the Drina”, London: Bradford and Dickens, 1962, p. 76.

Međutim, unapređena upotreba tehnologije kao način prevazilaženja podela i organizacije i sprovođenja građanskog angažmana širom gradova i država predstavlja dragocenu pobjedu. Ona bi se mogla pretvoriti u dugoročno nasleđe ove krize.

Ključne intervencije:

- Kako se ne bi izgubio trenutni zamah građanske otpornosti širom regiona, važno je mapirati brojne sveže i autentične inicijative međugranične, međugeneracijske i međuklasne solidarnosti koje su proizišle iz ove krize, kao i razumeti njihovu dinamiku.
- Građanskim pokretima je neophodna pomoć da bi nadživeli period inicijalne mobilizacije: to važi kako sa finansijske tačke gledišta, tako i sa stanovišta javne podrške. Civilno društvo na Balkanu postoji unutar 'suženih prostora': prostor dostupan aktivistima ograničava se ukidanjem finansiranja, kampanjama blaćenja u medijima pod kontrolom vlasti i problematičnom saradnjom s vladama koja podrazumeva i stvaranje tzv. 'GONGO-a', naime nevladinih organizacija koje osnivaju vlade i nisu nezavisne. I dok EU pomaže civilno društvo na Zapadnom Balkanu i u Turskoj kroz svoj projekat Tehničke pomoći organizacijama civilnog društva (TACSO 3)¹⁷, ta podrška se pokazala dragocenom, ali nedovoljnom.

17 TACSO, "Activities to support civil society during the coronavirus/Covid-19 pandemic", 2020. <https://tacso.eu/activities-to-support-civil-society-during-the-corona-virus-covid-19-pandemic/>

Uticaj na životnu sredinu

Da li je kriza izazvana virusom SARS-CoV-2 dobra za životnu sredinu? Ovo je jedno od najdominantnijih pitanja ovih dana. Odgovor na njega ima dva aspekta: politički i naučni. Na osnovu nedavnih izveštaja agencije NASA¹⁸, naučnici širom sveta su zabeležili značajno smanjenje zagađenosti, pogotovo nivoa azot-dioksida (NO₂).

Trenutan razvoj događaja predstavlja naučni i ekološki eksperiment¹⁹ globalnih razmera koji ne bi bio moguć u „normalnim“ okolnostima. Bilo bi nemoguće među državama i privrednim subjektima uspostaviti konsenzus o zaustavljanju saobraćaja, industrije i proizvodnje energije. Kriza nas je do sada naučila da je uz veliki nivo posvećenosti i fleksibilnosti moguće značajno izmeniti naše ponašanje i radne prakse, pa i na ličnom nivou. Međutim, takve promene sa sobom nose i značajnu ekonomsku i socijalnu cenu. Uprkos trenutno pozitivnom uticaju na zagađenost vazduha, optimizam u vezi sa poništavanjem efekata klimatskih promena treba izražavati s oprezom, jer nema dokaza o uticaju krize izazvane pandemijom kovida-19 na biodiverzitet i gubitak staništa.

Još važnije, postoji veliki rizik da će politički prioritet koji je usmeren na pandemiju kovida-19 i njene naknadne posledice rezultirati time što će pitanje životne sredine i klimatskih promena dospeti na dno vladinih agendi²⁰. Drugim rečima, ekonomska kriza izazvana pandemijom kovid-19 dovešće do manje novca za vladine investicije u zaštitu prirode. Izgledno je da će ozdravljenje privrede brzo preokrenuti taj privremeni i nenameravani napredak.

Kriza usled pandemije kovida-19 još više razotkriva stepen urgentnosti kada je reč o stanju životne sredine na Balkanu. Tokom protekle zime (2019-2020), gradovi poput Sarajeva, Beograda, Skoplja i Prištine redovno su bili

18 NO₂ je nusproizvod industrijskih procesa, motora automobila i elektrana i ima veoma negativno dejstvo na zdravlje, pri čemu naročito pogoršava respiratorne bolesti. "Airborne Nitrogen Dioxide Decrease over Italy," NASA Earth Observatory, 23.3.2020, <https://earthobservatory.nasa.gov/blogs/earthmatters/2020/03/13/airborne-nitrogen-dioxide-decreases-over-italy/>

19 "COVID19 pandemic leading to huge drop in air pollution," The Guardian, 23.3.2020, <https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/23/COVID19-pandemic-leading-to-huge-drop-in-air-pollution>

20 Stephen Stafford & Ben Moore, "Coronavirus: Packham warns of impact on environmental issues," BBC, 21.3.2020, <https://www.bbc.co.uk/news/uk-england-hampshire-51962578>

među deset najzagađenijih gradova sveta. Stvarni uzroci ovako visokih nivoa zagađenosti dugo su predmet spora: eksperti i aktivisti upozoravali su na toksični uticaj teške industrije²¹, ali su vlasti takve rizike često umanjivale, pripisujući visok stepen zagađenosti vazduha meteorološkim pojavama i aktivnostima građana.

Međutim, 27. marta, skoro dve nedelje od uvođenja policijskog časa i uz gotovo potpuno zaustavljen gradski saobraćaj, Beograd je stekao neveseli status grada s najvišim nivoom zagađenosti vazduha na svetu. Iako se zagađenost vazduha možda može pripisati peščanoj oluji²², jasno je da glavni krivci nisu mogli biti ni automobilski saobraćaj, niti grejanje domaćinstava u prolećnim uslovima. Jasno je da osnovne uzroke treba tražiti drugde.

‘Veliki zagađivači’ predstavljaju istinski rizik širom Zapadnog Balkana. U velikoj meri, elektrane su stare, neefikasne i slabog kvaliteta. Tokom 2016. godine, 16 termoelektrana na uglj u regionu je emitovalo više zagađenja sumpor-dioksidom od svih ostalih evropskih elektrana na uglj zajedno.²³

Ljudima koji žive u blizini takvih velikih zagađivača, kriza izazvana kovid-19 pogoršala je već lošu situaciju: zna se da je kovid-19 smrtonosniji po osobe koje pate od postojećih zdravstvenih problema, pogotovu onih u vezi sa respiratornim sistemom.²⁴ U mnogim mestima širom regiona, industrijsko zagađenje vazduha i dalje predstavlja veći izvor zabrinutosti nego kovid-19. Građani Tuzle (Bosna i Hercegovina) su se 2. aprila oglašili o mere samoizolacije da bi protestovali zbog izgradnje nove termoelektrane na bazi uglja u svom gradu, koji je već teško pogođen zagađenjem.²⁵ Aktivisti u

21 Coalition 27, “Chapter 27 in Serbia: Money Talks. Shadow Report on Chapter 27 Environment and Climate Change”, 2019, <http://www.caneurope.org/docman/south-east-europe/3538-money-talks-6th-annual-report-by-serbia-s-coalition-27-environment-climate-change/file>

22 Tomislav Šoštarić, “Zovko: Zagreb Ima Problem, Ali Ne Kao Sarajevo Ili Beograd,” Al Jazeera Balkans, 17.1.2020, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/zovko-zagreb-ima-problem-ali-ne-kao-sarajevo-ili-beograd>

23 Puljic et al., “Chronic Coal Pollution: EU Action on the Western Balkans Will Improve Health and Economies across Europe.”, February 2019.

24 Vasovic, “World’s Worst Air Adds to Serbian Capital’s COVID19 Woes.”, Reuters, 27.3.2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-serbia-pollution/worlds-worst-air-adds-to-serbian-capitals-coronavirus-woes-idUSKBN21E2J8?feedType=RSS&feedName=environment> News

25 Gerebizza, “Bosnia, La Società Civile Insorge Contro La Centrale a Carbone Targata Intesa.”, Re:Common, 3.2.2020, <https://www.recommon.org/bosnia-societa-civile-contro-centrale-a-carbone-targata-intesa/>

Smederevu, gde se nalazi najveća železara u Srbiji, nastavili su da ukazuju na neodrživu situaciju u svom gradu, koji je prekriven crvenim prahom, a česta je i pojava 'crvene kiše', dok je 86% vode zagađeno²⁶.

Kriza izazvana virusom jasno je pokazala da svaljivanje krivice za stepen zagađenosti vazduha na Balkanu na aktivnosti građana više nije održiv. Stoga se problem velike zdravstvene opasnosti koju izaziva teška industrija na Balkanu ne može više ignorisati – i krajnje je vreme da se vlasti njime ozbiljno pozabave. Međutim, postoji rizik da će ekonomske posledice pandemije zaseniti implikacije po zdravlje i životnu sredinu. U pokušaju da se pokrene ekonomija širom sveta, a naročito u regionima s nižim standardima po pitanju životne sredine, poput Zapadnog Balkana, postoji opasnost u vidu iskušenja da prioritet bude ekonomski oporavak, i to na račun životne sredine.

Aktuelna kriza predstavlja priliku za građane da postanu odgovorniji prema svojim prirodnim resursima, a za vlasti da ispolje više posvećenosti. Drugim rečima, neophodno je ojačati adaptivne kapacitete u regionu i fokusirati se na regionalne sporazume i inicijative. Savet za regionalnu saradnju (RCC) već je fokusiran na pitanja energetike i životne sredine, a ovo je prilika za pojačavanje postojećih napora.

Ključne intervencije:

- Nadovezujući se na promene izazvane merama izolacije usled kovida-19, Savet za regionalnu saradnju bi trebalo da pojača svoj rad na polju energetike i životne sredine, i da se zalaže za unapređenje standarda širom regiona i podržava projekte kojima se uvode trajna prilagođavanja u tim ključnim oblastima.
- Vanredna situacija izazvana pandemijom kovid-19 ogolila je opasnost po zdravlje građana u vidu velikih elektrana, uključujući postrojenja na ugalj, železare i spalionice, od kojih se mnoga i dalje oslanjaju na zastarele sisteme. Vlasti u zemljama Zapadnog Balkana to moraju javno prepoznati, a EU bi trebalo da pojača pritisak kako bi se obezbedilo poštovanje standarda u zaštiti životne sredine, s posebnom pažnjom usmerenom na tešku industriju.

26 Marka Žvaka & Pokret Tvrdava, Pozdrav iz Smedereva, 2.4.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=gVvHQQIox3Y>

Migracije i zdravstvena zaštita

Pandemija kovid-19 otkrila je ozbiljnost problema masovne emigracije zdravstvenih radnika iz zemalja Zapadnog Balkana, kao i činjenicu da je zadržavanje medicinskog osoblja u zemlji od ključnog značaja. Takođe, otkrila je i sistemske slabosti zdravstvenog sistema, decenije nedovoljnog investiranja u ljude, objekte i opremu. Konačno, u potpunosti je razotkrila slabost u vidu decenija nedostatka investicija zemalja Zapadnog Balkana u obrazovanje, nauku i istraživanje i razvoj. U proseku, one na istraživanje i razvoj troše manje od 0.4 odsto BDP-a.²⁷

Poznato je da je pre pandemije na hiljade zdravstvenih radnika, uključujući lekare, medicinske sestre, tehničko osoblje i pružaoce medicinske nege napuštalo Zapadni Balkan svake godine. U Bosni i Hercegovini, nacionalno udruženje zdravstvenih radnika saopštilo je da je oko 300 visokokvalifikovanih lekara napustilo zemlju 2016. godine.²⁸ Kantonalna bolnica Zenica u Bosni i Hercegovini je u septembru 2019. izdala javno saopštenje u kom se navodi da ovaj grad, sa svojih preko 100.000 stanovnika, više nema na raspolaganju neophodnu neuro-pedijatrijsku zdravstvenu negu. U vreme saopštenja, veliki broj dece je imao zakazane termine za kontrolne preglede koji su usled toga pomereni do daljnjeg. Posledice egzodusa zdravstvenih radnika veoma su vidljive na terenu, dovodeći do sektorske nerazvijenosti, što je naročito očigledno u perifernim oblastima i među starijim stanovništvom, decom i ženama. Ovaj trend negativno utiče na kapacitete zdravstvenih sistema, dovodeći ih do ivice kolapsa, ali izaziva i gubitak i pad kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga, gubitak mentorstva, istraživanja i kontrole. Prema podacima koje je objavio portal *Politico*, 10% stanovništva Rumunije usled emigracije zdravstvenih radnika trenutno živi bez zdravstvene zaštite.²⁹

27 Support to the Higher Education Reform Experts (SPHERE), Harnessing the potential: Research Capacity in the Western Balkans, December 2017, https://supportthere.org/sites/default/files/western_balkan_report_final_-_2018_07_02.pdf

28 Alida Vracic, The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans, ECFR, 9.5.2018, https://www.ecfr.eu/publications/summary/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans.

29 Ginger Hervey, "The EU Exodus: When Doctors and Nurses Follow the Money," *Politico*, 27.9.2017, <https://www.politico.eu/article/doctors-nurses-migration-health-care-crisis-workers-follow-the-money-european-commission-data/>.

Bekstvo lekara na Zapad je proteklih godina zabeleženo u svim bivšim socijalističkim zemljama u Jugoistočnoj Evropi i na Balkanu. Od Poljske do Bugarske, i u svim zemljama Zapadnog Balkana, na hiljade lekara napušta svoje zemlje.

Između juna 2013. i marta 2016. godine, 4.213 Bosanaca je dobilo posao u nemačkom zdravstvenom sektoru, uvećavajući ukupan broj Bosanaca zaposlenih u ovom sektoru u Nemačkoj na 10.726. Podaci Nemačke agencije za zapošljavanje pokazuju i da je marta 2016. godine 1.102 lekara iz Bosne bilo zaposleno u Nemačkoj, što znači da je tokom perioda između juna 2013. i marta 2016. godine došlo do rasta od 20 odsto. Ovi brojevi su naglo skočili proteklih godina i procenjuje se da sada na svakih šest lekara u Bosni, jedan radi u Nemačkoj.³⁰ Lekarska komora Srbije godišnje izda oko 800 'potvrda o dobroj reputaciji' – dokumenta neophodnog lekarima kada se prijavljuju za poslove u inostranstvu.³¹

Glavni razlozi su nedostatak profesionalizma na radnom mestu, male zarade i loši uslovi za rad. Mesečne plate lekara na Univerzitetskom kliničkom centru u Prištini, najvećoj bolnici na Kosovu, iznose svega 632 evra za lekare i 403 evra za medicinske sestre. Rečima Haruna Drljevića, predsednika Lekarske komore Federacije BiH: „Zemlje EU dobijaju 'gotove' lekare, a da nisu ništa investirali u njihovo obrazovanje i obuku. Gotove i besplatne! To je veliki poklon za zdravstvene sisteme zemalja EU.”³²

Ovaj problem je donekle prepoznat na nivou EU ali, istovremeno, ova vrsta emigracije Uniji donosi veliku korist. Nemačka, najbogatija privreda EU, među najvećim je pokroviteljima ovog trenda i aktivno mami hiljade visokokvalifikovanih pojedinaca poslovima u Nemačkoj, dok su Kosovo, Severna Makedonija, Bosna i Hercegovina, Filipini i Kuba redovno navedeni kao moguće zemlje za saradnju.

30 Katarina Panic and Danijela Kozina, "Germany Drains Bosnia of Doctors and Nurses," *Balkan Insight*, 23.12.2016, <https://balkaninsight.com/2016/12/23/germany-drains-bosnia-of-doctors-and-nurses-12-21-2016/>.

31 Beogradski glas, Iseljenje sanja 75 odsto lekara: U narednim godinama odlazak zdravstvenih radnika mogao bi da ugrozi sistem zdravstvene zaštite, 2018. Available at: <http://beogradski-glas.rs/drustvo/iseljenje-sanja-75-odsto-lekara-narednim-godinama-odlazak-zdravstvenih-radnika-moglo-da-ugrozi-sistem-zdravstvene-zastite/>

32 Panic, Kozina, "Germany Drains Bosnia of Doctors and Nurses."

Ključne intervencije:

- Ponuditi obiman okvir za cirkularne migracije stručnog medicinskog osoblja. To je od posebno ključnog značaja za manje zemlje sa višim stopama emigracije kvalifikovanih radnika i manjkom mogućnosti njihove brze zamene.
- Dopuštanjem portabilnosti beneficija širom zemalja, dodatne obuke i specijalizacija, ali i obezbeđivanjem da stručnost stečena u inostranstvu bude prepoznata i vrednovana kod kuće, vlade mogu korenito da promene dinamiku rada i emigracije unutar društva.
- Uspostavljanje nacionalnih globalnih elektronskih portala koji uključuju sve pojedince iz dijaspore i organizacije dijaspore omogućilo bi razmenu znanja i iskustva.
- Ublažavanje zakona koji regulišu imigraciju i dopuštanje integracije stranaca u regionu. U ovom trenutku, rastuća briga o društvenim pitanjima u vezi sa imigracijom utiče na nacionalne politike u ovoj oblasti.
- Uzevši u obzir broj medicinskog osoblja sa Zapadnog Balkana u EU, Unija bi trebalo da uspostavi snažne programe razmene sa zemljama u regionu, kao i zdravstvene i naučne ustanove u njima – na taj način bi se obema stranama pružila veća fleksibilnost. Takav pristup mogao bi doneti i korist u vidu pojačanog učešća stanovništva u strateški važnim profesijama i obrazovnim sektorima u regionu.

Zdravstvena i socijalna zaštita

Snažan odgovor vlada na pandemiju izazvao je svest o relativnoj slabosti zdravstvenih sistema u regionu, kao i pretnji da bi oni ubrzo mogli biti preopterećeni ukoliko se stopa zaraze otme kontroli, pogotovo imajući u vidu relativno veliki udeo starije populacije u nekima od zemalja.

Kriza će takođe otkriti nedostatke na polju socijalnih davanja širom regiona. Zdravstveni sistemi manje su razvijeni od onih u EU, a skok slučajeva zaraze virusom SARS-CoV-2 lako bi mogao preopteretiti već ograničena davanja. Zdravstvena zaštita funkcioniše na bazi dualne ekonomije, sa loše finansiranim i loše opremljenim javnim zdravstvenim sektorom koji

radi uporedo sa dobro finansiranim privatnim sektorom koji se brine za elitne društveno-ekonomske grupe. I dok takav sistem u normalnim uslovima uspeva da zadovolji osnovne potrebe, javno zdravstvo, pre svega, se može suočiti sa izuzetnim teškoćama u vidu naleta slučajeva kovid-19. Pripadnici ranjivih grupa, poput Roma, koji često nisu u evidenciji socijalnog zdravstvenog osiguranja, čak i u najboljim vremenima ne dobijaju dobru uslugu javnog zdravstvenog sistema. Širom regiona su preduzete ograničene mere za jačanje kapaciteta zdravstvenog sektora. U Albaniji su obezbeđena dodatna sredstva za zdravstveni sektor u iznosu od 3.5 milijardi leka (1 milion dolara), za nabavku lične zaštitne opreme za zdravstvene radnike. Bonusi u iznosu od 1.000 evra dodati su platama medicinskog osoblja, a iznos od 500 evra platama medicinskih radnika. Predsednik Ilir Meta je 10. marta pozvao penzionisane albanske lekare da se ponovo uključe u radnu snagu. Privatni bolnički kapaciteti su preuzeti, a nepoštovanje ove mere je predmet kazne u iznosu od 40.000 evra. Bosna i Hercegovina: Federacija će bolnicama prebaciti 30 miliona km (0.1 odsto BDP-a).

Republika Srpska je najavila da će fond za zdravstveno osiguranje pokriti troškove zdravstvene nege svih pacijenata. Vlada Kosova izdvojila je 6 miliona evra za ministarstvo zdravlja. U Srbiji, vlada je najavila povećanje zarada od 10 odsto (na taj način poništavajući prethodne rezove izazvane štednjom) i uvećala finansiranje sektora javnog zdravstva za 12 milijardi dinara. Takođe, obezbeđena je i međunarodna pomoć regionu, prvenstveno kroz Uredbu EU koja obim Fonda solidarnosti EU za države kandidate proširuje na vanredne situacije u javnom zdravstvu i druge katastrofe. EU je izdvojila 38 miliona evra za neposrednu podršku Zapadnom Balkanu da se nosi sa vanrednom situacijom izazvanom pandemijom. Na primer, EU je najavila pomoć Bosni i Hercegovini u iznosu od 7 miliona evra (23. mart) za nabavku medicinske opreme uključujući 80 respiratora, 7.500 testova i 15.000 komada lične zaštitne opreme. Takođe, EU je prenamenila 374 miliona evra iz IPA fondova za podršku društveno-ekonomskom oporavku regiona. U Srbiji, međutim, pomoć drugih međunarodnih aktera je imala veći odjek. Veliki publicitet dat je ruskoj donaciji 15.000 testova, donaciji UAE 10 tona medicinske pomoći, i pomoći Norveške u vrednosti od 5 miliona evra. Uz najveći odjek u javnosti, Kina je poslala tim medicinskih stručnjaka iz Vuhana, zajedno sa respiratorima, maskama i 1.000 testova.

Pored slabosti zdravstvenih sistema, sistemi socijalne zaštite su loše pripremljeni da se nose sa vanrednom situacijom usled niskog nivoa novčanih socijalnih davanja za ranjive grupe i neadekvatnog pružanja socijalnih usluga. Zemlje u regionu su odgovorile na krizu tako što su u maloj meri poboljšale svoje sisteme socijalne zaštite. Penzioneri u Albaniji će primati penzije kod kuće, poštom, a kamate zbog kašnjenja uplate računa za struju neće se obračunavati. Naknade za nezaposlene i isplate socijalne pomoći su udvostručene, dok je 2 milijarde leka iz budžeta za odbranu prenamenjeno za humanitarnu pomoć najugroženijima. Vlada Kosova izvršila je avansnu isplatu programima socijalne pomoći tako što je uvela dodatnu mesečnu isplatu kao podršku siromašnim porodicama. U Crnoj Gori je finansijska pomoć u iznosu od milion evra namenjena penzionerima s niskim primanjima i korisnicima socijalne zaštite, što odgovara individualnim isplatama od po 50 evra. U Srbiji će biti izvršena jednokratna uplata svim penzionerima (ukupne vrednosti 7 milijardi dinara), a najavljena je i jednokratna uplata od po 100 evra svim građanima. Generalno gledano, najavljene izmene sistema socijalne zaštite su u velikoj meri neprimerene suočavanju sa gubitkom sredstava za život usled kućne izolacije, zabrane kretanja i gubitka posla. Recesija je izgledna i verovatno će dovesti do gubitka posla hiljada ljudi. U Srbiji, iako nema zvaničnih podataka, izvori iz sindikata procenjuju da je već 10.000 radnih mesta ukinuto usled zatvaranja fabrika. U cilju odgovora na krizu i postizanja socijalnog mira, biće neophodno značajno poboljšanje naknada za nezaposlene i isplata socijalnog osiguranja, naročito po pitanju valjanosti isplata bolovanja.

Nakon ekonomske krize 2008/9, vlade u regionu su uvećale javnu potrošnju kako bi stvorile radna mesta u javnom sektoru i time nagradile svoje pristalice kroz mere podrške dohocima i kategorijskim davanjima. Otkako su paketi MMF-a za ekonomsku pomoć ustanovljeni sredinom prošle decenije, smanjenje duga i fiskalna konsolidacija su određivali i politički pristup. Ako se takve politike štednje nastave tokom perioda pandemije kovid-19, društvene posledice mogle bi biti mnogo teže od onih izazvanih prethodnom ekonomskom krizom, a potencijalno političko protivljenje takvim politikama moglo bi biti značajno.

Ključne intervencije:

- Privremeni univerzalni osnovni dohodak, u rangu najavljene jednokratne isplate od 100 evra svim građanima Srbije, koji bi svim punoletnim stanovnicima regiona pružio uplatu ekvivalentnu polovini minimalnog dohotka bez obzira na status zaposlenosti, kao i 25% minimalnog dohotka za svako dete do 18 godina starosti. Ovo bi trebalo da bude primenjeno tokom perioda od 3 meseca, kako bi se pospešila agregatna potražnja koja bi u suprotnom mogla da doživi oštar pad. Ukoliko bi ova mera potrajala duže od toga, bilo bi neophodno iznova uskladiti poreske sisteme da bi se porezi na prihod učinili progresivnijim, i kako bi se univerzalna davanja plaćala iz poreza, a ne zajmova.
- Trebalo bi primeniti neoporezivi dodatak na dohodak u slučaju osoba sa niskim primanjima, a višu poresku stopu za one sa višim, umesto paušalnog ili proporcionalnog poreskog sistema uobičajenog širom regiona.
- Iako je broj bolničkih kreveta odgovarajuć, resurse bi trebalo usmeriti na poboljšanje kvaliteta bolničke opreme, obezbeđivanje adekvatnih zaliha lekova i smanjenje preopterećenosti bolničkih odeljenja intenzivne nege, kao i uvećanje zarada bolničkog osoblja kako bi se sprečio njihov odlazak, a sve u cilju približavanja standarda javnog zdravstvenog sistema nivou privatnog sektora zdravstvene zaštite u regionu.
- Pristup ranjivih grupa, poput romske populacije, zdravstvenoj zaštiti, trebalo bi da bude prioritet.
- Širenje obima socijalne zaštite na mnogobrojne radnike angažovane u neformalnom sektoru će takođe morati da bude prioritet, a biće neophodno i veliko preispitivanje načina za bavljenje neformalnom ekonomijom, koja je veoma raširena.

Ekonomске posledice na Zapadnom Balkanu

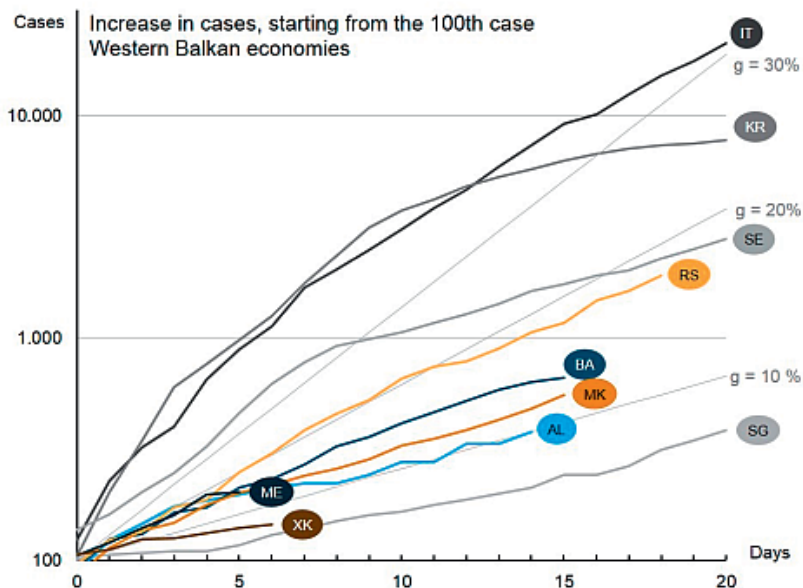
Zemlje Zapadnog Balkana tek su se nedavno oporavile od efekata krize evrozone i zabeležile snažan ekonomski rast tokom proteklih godina. To je delimično rezultat novog priliva stranih investicija, pogotovo u Srbiji i Severnoj Makedoniji, u industriju proizvodnje i prerade, čime je stvoreno na hiljade novih radnih mesta. Pandemija kovid-19 naglo je zaustavila taj oporavak, pa je za 2020. godinu projektovana recesija, po nekim procenama ekvivalentna padu BDP-a od 3-5%. Iako su domaće politike do sada bile relativno uspešne, malo je verovatno da će zaštititi svoje privrede ekonomskih posledica, budući da one u velikoj meri zavise od ekonomskih nedaća EU i recesije koja je pogotovo izgledna u Italiji gde su i posledice krize bile najteže.

Globalne posledice, kao i one na Zapadnom Balkanu, zavise od dva faktora. Kao prvo, od kapaciteta zdravstvenih sistema da se nose sa situacijom i, kao drugo, od stanja javnih finansija zemalja (a samim tim i njihove sposobnosti da radnicima i firmama pruže podršku tokom krize).

Po oba osnova, izgledi Zapadnog Balkana nisu previše optimistični. Čak i prilagođeno lokalnim troškovima, javna potrošnja za zdravstvo po glavi stanovnika u proseku iznosi 15% nivoa u Nemačkoj (i samo oko jedne trećine nivoa potrošnje u bogatijim zemljama Centralne i Istočne Evrope poput Slovenije). Kao posledica toga, iako se ne beleži rast slučajeva brzinom kao u mnogim drugim državama³³ (videti grafikon ispod), vlade Zapadnog Balkana su odlučile da ozbiljno ograniče ekonomski život (u većoj meri nego u mnogim drugim delovima Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope).³⁴

33 WIIW referiše na četiri uporedne zemlje za merenje širenja virusa, odražavajući različite tipove preduzetih mera: Italiju, Južnu Koreju, Švedsku i Singapur.

34 WIIW, "Eastern Europe Coronavirus tracker: Preparing for the worst," 31.3.2020, <https://wiiw.ac.at/eastern-europe-COVID19-tracker-preparing-for-the-worst-n-430.html>

Grafikon 1

U međuvremenu je izgledno i veliko ograničavanje fiskalnog manevarskog prostora. Zemlje Zapadnog Balkana krizu započinju sa znatno višim odnosom između javnog duga i BDP-a u odnosu na onaj iz 2007. godine (u proseku 22pp), a centralne banke u regionu neće biti u mogućnosti da usisaju velike iznose vladinog duga poput onih u Zapadnoj Evropi. To se odražava i u trenutnim planovima fiskalnih stimulacija, koji su, uopšteno gledano, oprezniji čak i od onih u većini ostatka Centralne i Istočne Evrope.

Posledice pandemije kovida-19 po zaposlenost i zarade nadmašiće one koje su pratile globalnu finansijsku krizu iz 2008. godine. Pad doznaka će imati nepovoljan uticaj na nekoliko zemalja regiona u kontekstu njihovog priliva (koji čini oko 10% BDP-a u Bosni i Hercegovini, Albaniji i Crnoj Gori, a preko 15% na Kosovu, prema podacima Svetske banke), usled toga što će radnici migranti iz regiona širom EU izgubiti posao. Za očekivati je i pad prihoda od izvoza, pošto je verovatno da će se potražnja EU za dobrima i uslugama iz balkanskih zemalja smanjiti, i budući da će lanci proizvodnje i snabdevanja biti prekinuti ukoliko multinacionalne kompanije u regionu ugase svoje

poslovanje. Taj proces je već otpočeo, pre svega u fabrici Fijat u Srbiji koja je u februaru zatvorila svoje pogone zbog nedostatka neophodnih kineskih komponenti za proizvodnju u fabrici automobila u Kragujevcu. Pored toga, doći će do ozbiljnog pada dolaska turista (pogotovo u Crnoj Gori i Albaniji, gde sektor turizma i putovanja čini oko jedne petine privrede), a domaća potražnja će najmanje nekoliko meseci biti veoma niska.

Kao osnovni scenario uzimamo pretpostavku da će ekonomski život biti izrazito ograničen u periodu od 2-3 meseca i da će uslediti makar delimične mere izolacije do pojave masovne vakcine za 12-18 meseci. Što se tiče pada BDP-a, stopa zaposlenosti i zarada (realni BDP širom Zapadnog Balkana mogao bi se ove godine smanjiti za oko 3-5%), 2020. će biti gora od 2009. godine. Naredna godina će takođe biti teška, ali oporavak treba očekivati u njenoj drugoj polovini, a značajno poboljšanje ekonomskih i socijalnih uslova u 2022. godini.

Pozitivniji scenario bi uključivao tri ključne stvari. Kao prvo, ogromni, koordinirani fiskalni podsticaj u evrozoni, koji bi se opipljivo odrazio i na Zapadni Balkan. Drugo, sve zemlje bi dobile i znatnu stranu pomoć (bez štednje kao uslova), što bi omogućilo i ograničene domaće ekonomske podsticajne mere. Treće, došlo bi do brzog masovnog testiranja širom regiona, što bi doprinelo bržem povratku na veći stepen normalnog ekonomskog života. U ovom slučaju, za očekivati bi bila samo manja smanjenja celogodišnjeg realnog BDP-a u 2020, a ozbiljniji oporavak u 2021. godini.

Na osnovu našeg negativnog scenarija, teška kriza u ovoj godini izazvala bi propast mnogih preduzeća. Zajedno s veoma visokim stopama nezaposlenosti, ovo bi izazvalo masovno neizmirivanje dugova, a trenutnu zdravstvenu krizu pretvorilo u finansijsku. To bi značilo ne samo duboku krizu 2020. godine (sa potencijalnim padom realnog BDP-a za 10% ove godine, i izuzetne teškoće za većinu stanovništva), već i mnogo dugotrajnije posledice (nalik na one nakon 2008. godine), sa visokom stopom nezaposlenosti, niskim zaradama i zanemarljivim rastom BDP-a tokom nekoliko godina.

Ključne intervencije:

- Vlade bi trebalo da pruže podršku likvidnosti malim i srednjim preduzećima (veća preduzeća trebalo bi da imaju barem neku količinu novčanih rezervi).
- Vlade moraju da organizuju snabdevanje hranom za siromašne i starije građane.
- Trebalo bi preduzeti mere za podršku migrantima povratnicima, pogotovo onima koji su izgubili posao u EU, kao i onima koji su se vratili tokom početne faze pandemije.
- Svih šest zemalja Zapadnog Balkana moraju biti uključene u mehanizme pomoći EU za otklanjanje ekonomskih posledica pandemije.

Zaključak

Suočavanje sa globalnom pandemijom nije trka na 100 metara, već maraton. Vlade i međunarodne organizacije, kao i građani, u ranoj su fazi odgovora na višestruke izazove izazvane pandemijom. Najurgentnija je potreba da se spreči širenje bolesti kovid-19. Neophodnost zadržavanja niske stope zaraze naročito je značajno na Zapadnom Balkanu, gde su zdravstveni sistemi krhki, a broj medicinskog osoblja ograničen. Međutim, restriktivne mere moraju biti proporcionalne i preduzimane imajući u vidu činjenicu da mere suočavanja s pandemijom neće biti neophodne samo nekoliko nedelja. Pronalaženje normalnosti i život s pandemijom do pojave leka zahteva mere s kojima stanovništvo Zapadnog Balkana može živeti, a da to ne dovede do neopravdanih ekonomskih, društvenih i psiholoških teškoća. Štaviše, mere moraju biti pažljivo podešene kako ne bi ugrozile već slabe demokratije i pojačale zarobljavanje države širom regiona. Stoga, restrikcije demokratskih pravila i građanskih sloboda moraju biti proporcionalne, otvoreno saopštene i transparentne, uz učešće što više političkih aktera. Konačno, one moraju biti privremene i jasno vremenski ograničene. Sloboda govora i rad institucija, uključujući parlament i sudove koji funkcionišu u okviru zakonom zadatih procedura, moraju biti zaštićeni.

Sprečavanje novih polarizacija i tenzija zahteva viši nivo regionalne saradnje i koordinacije državnih mera, a EU mora da pojača svoju pomoć i uključi region u planiranje za rekonstrukciju nakon pandemije kovid-19. Kako ne bi dala priliku drugim geopolitičkim akterima da 'preotmu' region u toku krize, EU svoju pomoć mora komunicirati jasno i snažno i boriti se protiv dezinformacija. Kriza je otkrila krhku prirodu društvenog ugovora u regionu; stoga, solidarnost i zajednička iskustva mogu biti od pomoći u eri nakon kovid-19.

Pošto će privrede u regionu biti snažno pogođene, počev od migranata koji su ostali bez posla u formalnim i neformalnim ekonomijama Evropske unije, preko obustavljanja proizvodnje usled pada potražnje, pa do sektora turizma – za oporavak će biti neophodne godine. Brzom intervencijom mogu se prevazići neke od najtežih posledica, ali one socijalne i ekonomske će biti naročito teške za ranjive grupe.

Sveukupno, posledice pandemije, ali i reakcija vlasti, teško se mogu prognozirati. One će mnoge ljude na Zapadnom Balkanu dovesti u teži položaj. Društva i države su se često osećali ranjivim i slabim. Ako ova situacija izazove pažljivu analizu uzroka te slabosti i mimo pandemije, to može dovesti do ciljane rekonstrukcije i stvaranja otpornijih država i društava. Međutim, ako umesto toga kriza i odgovori na nju ubrzaju trendove koji su uobličavali velike delove regiona i pre krize, uključujući pad kvaliteta demokratije, zarobljenu državu i slabe institucije, posledice bi mogle vratiti region godinama unazad.

O Evropskom fondu za Balkan

Evropski fond za Balkan je zajednička inicijativa evropskih fondacija (Erste fondacija, fondacija Robert Boš i Fondacija kralja Boduena) koja koncipira, sprovodi i podržava inicijative usmerene ka jačanju demokratije, negovanju evropskih integracija i afirmaciji uloge Zapadnog Balkana u odgovoru na izazove s kojima se Evropa suočava. Ažurirana programska strategija usredsređena je na tri glavne oblasti – demokratizaciju, jačanje regionalne saradnje i podsticanje EU integracija.

Sprovođenjem različitih projekata, inicijativa i aktivnosti, Fond podržava proces afirmacije političkog kredibiliteta politike proširenja širom regiona Zapadnog Balkana, unapređujući saradnju civilnog društva regiona na osnovu solidarnosti i dijaloga zasnovanog na potražnji, i podržava sredstva i platforme pomoću kojih informisani i osnaženi građani i građanke mogu delovati i zahtevati odgovorne institucije i demokratiju. Njihovi sinergijski efekti fokusiraju se na kontinuirane reforme politika i praksi zemalja Zapadnog Balkana na putu pridruživanja EU, i to spajanjem izgradnje regionalnih društvenih kapaciteta sa razvojem političkih platformi, kao i kulturom regionalne saradnje.

Kontakt: ALEKSANDRA TOMANIĆ, izvršna direktorka, Evropski fond za Balkan, aleksandra.tomanic@balkanfund.org, +381 (0) 11 3239 877, Evropski fond za Balkan, Majke Jevrosime 20, 11 000 Beograd, Srbija, www.balkanfund.org

O Centru za studije Jugoistočne Evrope Univerziteta u Gracu

Centar za studije Jugoistočne Evrope osnovan je novembra 2008. godine nakon što je Univerzitet u Gracu 2000. godine označio Jugoistočnu Evropu kao strateški prioritet. Centar predstavlja interdisciplinarnu i međufakultetsku instituciju za istraživanje i obrazovanje, osnovan sa ciljem stvaranja prostora za bogate nastavne i istraživačke aktivnosti pri univerzitetu, o Jugoistočnoj Evropi, i zajedno s njom, kao i za promovisanje interdisciplinarne saradnje. Od svog nastanka, Centar je nastojao i da pruža podatke i dokumente i da predstavlja tačku kontakta za medije ili javnosti zainteresovane za Jugoistočnu Evropu, odnosno njene političke, pravne, ekonomske i kulturne tokove razvoja. Interdisciplinarni tim pravnika, istoričara i politikologa koji radi pri Centru, doprineo je istraživanju o Jugoistočnoj Evropi, kroz brojne tekstove, monografije i druge publikacije. Pored toga, Centar redovno organizuje međunarodne konferencije i radionice u cilju promovisanja savremenih modela istraživanja na temu Jugoistočne Evrope.

Kontakt: UNIV. PROF. DR. FLORIAN BIEBER, profesor studija Jugoistočne Evrope, florian.bieber@uni-graz.at, +43 316 380 6822, Centar za studije Jugoistočne Evrope Univerziteta u Gracu, Universitätsstraße 15/K3, A-8010 Grac, Austrija, www.suedosteuropa.uni-graz.at

www.biepag.eu

štampano na recikliranom papiru